

ИТ-ХИЗМАТЛАР ЭКСПОРТИ ВА АУТСОРСИНГНИ ДАВЛАТ ТОМОНИДАН Қўллаб-қувватлашнинг институционал механизмлари: Ҳиндистон тажрибаси

Абдураупов Рустам Рамзович

*Рақамли иқтисодиёт ва агротехнологиялар университети, иқтисодиёт
фанлари доктори, профессор.*

Содиқов Элмурод Шомурод ўғли

*Тошкент Халқаро Вестминстер Университети, Докторантура дастури
талабаси*

DOI: https://doi.org/10.55439/EIT/vol14_iss1/791

Аннотация

Мазкур мақолада Ҳиндистон Республикасида ИТ-хизматлар экспорти ва аутсорсинг саноатининг ривожланишида давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг институционал механизмлари таҳлил қилинади. Тадқиқот Миллий инновацион тизим (Национал Innovation System - NIS), эндоген ўсиш назарияси (Ромер модели) ҳамда Douglass North институционал ёндашуви асосида олиб борилди. Сифатли қиёсий сиёсат таҳлили усули қўлланилиб, Ҳиндистон тажрибаси Ўзбекистон шароити билан солиштирилди. Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, Ҳиндистонда ИТ-аутсорсинг ривожини бозор кучларидан кўра, инсон капиталини субсидиялаш, экспортга йўналтирилган институтлар яратиш ва глобал бозорга чуқур интеграция орқали таъминланган. Мақолада Ҳиндистон моделининг самарали ва чекланган жиҳатлари аниқланиб, Ўзбекистон учун институционал сиёсат бўйича илмий асосланган тавсиялар ишлаб чиқилди.

Калит сўзлар: ИТ-хизматлар экспорти; аутсорсинг; давлат сиёсати; институционал механизмлар; миллий инновацион тизим.

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ ЭКСПОРТА ИТ-УСЛУГ И АУТСОРСИНГА: ОПЫТ ИНДИИ

Абдураупов Рустам Рамзович

Университет цифровой экономики и агротехнологий, доктор экономических наук, профессор

Содиқов Элмурод Шомурод ўғли

Вестминстерский международный университет в Ташкенте, докторант

Аннотация

В данной статье анализируются институциональные механизмы государственной поддержки развития экспорта ИТ-услуг и индустрии аутсорсинга в Республике Индия. Исследование проведено на основе концепции национальной инновационной системы (National Innovation

<http://iqtisodiyot.tsue.uz/journal>

System - NIS), теории эндогенного роста (модель Ромера), а также институционального подхода Дугласа Норта. Использован метод качественного сравнительного анализа политики, в рамках которого опыт Индии сопоставляется с условиями Узбекистана. Результаты исследования показывают, что развитие IT-аутсорсинга в Индии обеспечивалось в большей степени не рыночными силами, а субсидированием человеческого капитала, созданием экспортно-ориентированных институтов и глубокой интеграцией в глобальные рынки. В статье выявлены сильные и ограниченные стороны индийской модели, а также разработаны научно обоснованные рекомендации по институциональной политике для Узбекистана.

Ключевые слова: экспорт IT-услуг; аутсорсинг; государственная политика; институциональные механизмы; национальная инновационная система.

INSTITUTIONAL MECHANISMS OF STATE SUPPORT FOR IT SERVICES EXPORTS AND OUTSOURCING: THE CASE OF INDIA

Abduraupov Rustam Ramzovich

University of Digital Economy and Agrotechnologies, Doctor of Economics, Professor

Sodiqov Elmurod Shomurod ugli

Westminster International University in Tashkent, PhD Student

Abstract

This article analyzes the institutional mechanisms of state support for the development of IT services exports and the outsourcing industry in the Republic of India. The study is based on the National Innovation System (NIS) framework, endogenous growth theory (Romer model), and Douglas North's institutional approach. A qualitative comparative policy analysis method is applied, comparing India's experience with the conditions of Uzbekistan. The results indicate that the development of IT outsourcing in India has been driven not so much by market forces as by subsidies to human capital, the establishment of export-oriented institutions, and deep integration into global markets. The article identifies both the strengths and limitations of the Indian model and develops scientifically grounded recommendations on institutional policy for Uzbekistan.

Keywords: IT services exports; outsourcing; public policy; institutional mechanisms; national innovation system.

1. Кириш

Сўнги ўн йилликларда ахборот-коммуникация технологияларининг жадал ривожланиши, рақамли трансформация жараёнларининг чуқурлашуви ҳамда глобал ишлаб чиқариш занжирларининг фрагментациялашуви натижасида ИТ-хизматлар экспорти ва аутсорсинг жаҳон хўжалигининг энг тез ўсаётган ва юқори қўшилган қийматга эга сегментларидан бирига айланди. Дастурий таъминот, маълумотларни қайта ишлаш, техник қўллаб-қувватлаш ва билимга асосланган профессионал хизматлар географик чегаралардан деярли мустақил бўлиб, мамлакатлар учун янги рақобат устунликларини шакллантириш имконини бермоқда. Ушбу шароитда давлатлар ўз иқтисодий ривожланиш стратегияларида саноат ишлаб чиқаришидан тобора кўпроқ билим интенсив хизматлар экспортига йўналтирилган моделга ўтмоқда.

Мазкур глобал тенденциялар фонида Ҳиндистон Республикаси ИТ-хизматлар экспорти ва аутсорсинг соҳасида алоҳида илмий ва амалий қизиқиш уйғотувчи феномен сифатида намоён бўлмоқда. Қисқа тарихий давр ичида Ҳиндистон паст даражадаги технологик база ва чекланган саноат салоҳиятига эга иқтисодиётдан жаҳоннинг етакчи ИТ-аутсорсинг марказларидан бирига айланишга муваффақ бўлди. Ушбу муваффақият фақат бозор кучлари билан эмас, балки давлат томонидан шакллантирилган мақсадли институционал механизмлар, инсон капиталига йўналтирилган узоқ муддатли инвестициялар ҳамда глобал бозорга фаол интеграция сиёсати билан чамбарчас боғлиқдир. Шу боис Ҳиндистон тажрибаси ИТ-хизматлар экспорти ва аутсорсингни ривожлантиришда давлатнинг роли ва институтларнинг аҳамиятини таҳлил қилиш учун муҳим эмпирик асос бўлиб хизмат қилади.

Ўзбекистон учун Ҳиндистон тажрибасини ўрганиш айниқса долзарб аҳамият касб этади. Сўнги йилларда мамлакатда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш, IT Park резидентлари фаолиятини кенгайтириш, стартап экотизимини қўллаб-қувватлаш ҳамда ИТ-хизматлар экспортини рағбатлантиришга қаратилган тизимли ислохотлар амалга оширилмоқда. Бироқ ушбу жараёнларнинг узоқ муддатли барқарорлиги ва халқаро рақобатбардошлиги кўп жиҳатдан мавжуд институционал механизмларнинг самарадорлигига, давлат ва хусусий сектор ўртасидаги ҳамкорлик сифатига ҳамда глобал бозорларга чуқур интеграция даражасига боғлиқ бўлиб қолмоқда. Амалдаги сиёсат чораларининг қайси бири реал иқтисодий натижа бераётгани, қайси механизмлар эса институционал чекловлар сабабли кутилган самарани бермаётганини аниқлаш илмий асосланган таҳлилни талаб этади.

Шу нуқтаи назардан, мазкур мақоланинг асосий илмий муаммоси Ҳиндистон тажрибасида ИТ-хизматлар экспорти ва аутсорсингни давлат томонидан қўллаб-қувватлашда қўлланилган институционал механизмларнинг иқтисодий мантиқи ва самарадорлигини аниқлаш ҳамда уларни Ўзбекистон шароитида қўллаш имкониятларини танқидий баҳолашдан иборат. Тадқиқотнинг асосий мақсади эса Ҳиндистонда шаклланган институционал моделни миллий инновацион тизим, эндоген ўсиш назарияси ва институционал иқтисодиёт ёндашувлари асосида таҳлил қилиш, унинг муваффақиятли ва чекланган жиҳатларини ажратиш кўрсатиш ҳамда Ўзбекистон учун илмий асосланган ва амалий аҳамиятга эга сиёсий хулосалар ишлаб чиқишдан иборатдир.

2. Адабиётларнинг таҳлили

Мазкур тадқиқот ИТ-хизматлар экспорти ва аутсорсингни ривожлантиришда давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг институционал механизмларини тушунтириш учун замонавий иқтисодий назарияларнинг интеграциялашган ёндашувига асосланади. Хусусан, миллий инновацион тизим (NIS) модели, эндоген ўсиш назарияси (Ромер модели) ҳамда Douglass North томонидан ишлаб чиқилган институционал иқтисодиёт ёндашуви тадқиқотнинг асосий назарий пойдеворини ташкил этади. Ушбу назариялар IT сектори каби билим интенсив ва юқори қўшилган қийматга эга соҳаларда давлат сиёсатининг ролини комплекс таҳлил қилиш имконини беради.

2.1. Миллий инновацион тизим (NIS) модели

Миллий инновацион тизим (Национал Innovation System – NIS) модели инновацион жараёнларни алоҳида фирмалар ёки якка тадқиқотчилар фаолияти билан чеклаб қўймасдан, балки давлат, бизнес, таълим ва илмий-тадқиқот институтлари ўртасидаги мураккаб ва узлуксиз ўзаро алоқалар натижаси сифатида талқин қилади. Ушбу ёндашувга кўра, инновациялар иқтисодиётда тасодифий тарзда эмас, балки институционал муҳит, сиёсий қарорлар ва билим алмашинуви механизмлари орқали шаклланади.

NIS моделида давлатнинг асосий вазифаси бозорни тўлиқ алмаштириш эмас, балки институтлараро мувофиқликни таъминлаш, билим оқимларини рағбатлантириш ва технологик ривожланишнинг узоқ муддатли устувор йўналишларини белгилашдан иборатдир. Айниқса, IT-хизматлар ва аутсорсинг соҳасида таълим тизими, илмий-тадқиқот муассасалари ва хусусий сектор ўртасидаги самарали ҳамкорлик рақобатбардош экотизим шаклланишининг муҳим шарт ҳисобланади.

Ҳиндистон IT секторида NIS моделининг амалий ифодаси яққол намоён бўлади. Мамлакатда техник олий таълим муассасалари (хусусан, Indian Institutes of Technology – IIT), давлат тадқиқот марказлари, хусусий IT-компаниялар ва экспортга йўналтирилган давлат сиёсати ўзаро узвий боғланган ягона тизим сифатида шаклланган. Ушбу тизим билим ишлаб чиқариш, кадрлар тайёрлаш ва уларни глобал бозорга йўналтиришда муҳим институционал асос бўлиб хизмат қилган.

2.2. Ромер модели ва эндоген ўсиш

Эндоген ўсиш назариясининг муҳим вакили бўлган П. Ромер иқтисодий ўсишни ташқи омиллардан кўра, ички ресурслар -билим, технология ва инсон капиталига онгли инвестициялар билан изоҳлайди. Ушбу моделга кўра, технологик билимлар норақобатли ва қисман чекланувчи товар ҳисобланади, яъни бир марта яратилган технология ёки дизайн кейинги фойдаланувчилар учун деярли ноль чегаравий харажат билан қайта-қайта қўлланилиши мумкин.

IT-хизматлар ва дастурий таъминот соҳаси Romer модели учун энг мос еmpi мисоллардан бири ҳисобланади. Чунки дастурий маҳсулотлар ва рақамли хизматлар юқори бошланғич харажатлар (таълим, тадқиқот, инфратузилма, бренд ва репутация) талаб этган ҳолда, кейинчалик кенг миқёсда экспорт қилиниши ва масштаб эффектига эришиши мумкин. Шу сабабли, бозор шароитида хусусий сектор ушбу бошланғич инвестицияларни етарли даражада амалга оширмаслиги эҳтимоли мавжуд бўлиб, давлатнинг аралашуви иқтисодий жиҳатдан асосли ҳисобланади.

Ҳиндистон тажрибасида давлатнинг асосий вазифаси айнан ушбу юқори бошланғич харажатларни камайтиришдан иборат бўлган. Таълим тизимини субсидиялаш, IT-инфратузилмани ривожлантириш ва экспортни қўллаб-қувватлаш орқали давлат фирмаларга глобал бозор орқали масштаб эффектига эришиш имконини яратди. Натижада, хусусий сектор инвестициялари эндоген тарзда ўсиб, IT-хизматлар экспорти иқтисодий ўсишнинг муҳим драйверига айланди.

2.3. Douglass North институционал ёндашуви

Институционал иқтисодиёт вакили Douglass North институтларни жамиятдаги “ўйин қоидалари”, яъни инсонлар ўртасидаги иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий ўзаро муносабатларни тартибга солувчи расмий ва норасмий қоидалар мажмуи сифатида

таърифлайди. Ушбу ёндашувга кўра, иқтисодий ривожланиш даражаси нафақат ресурслар ёки технологиялар билан, балки транзаксия харажатларини камайтирувчи ишончли институтларнинг мавжудлиги билан белгиланади.

IT-аутсорсинг каби мураккаб, узоқ муддатли ва кўпинча трансчегаравий шартномаларга асосланган фаолият учун ҳуқуқий аниқлик, шаффоф қоидалар, шартномалар ижросининг кафолатланиши ҳамда интеллектуал мулк ҳуқуқларининг ҳимояси ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Агар ушбу институтлар етарли даражада ривожланмаган бўлса, потенциал иқтисодий фойда юқори бўлишига қарамай, хусусий сектор фаолияти чекланиб қолади.

Ҳиндистонда IT сектори ривожланиши билан бирга шартнома ҳуқуқи, интеллектуал мулкни муҳофаза қилиш ва халқаро бизнес амалиётларига мос институционал механизмлар босқичма-босқич шаклланди. Гарчи ушбу институтлар мукамал даражада бўлмаган бўлса-да, улар хорижий буюртмачилар билан ишончли ҳамкорликни йўлга қўйиш учун етарли даражада функционал бўлиб хизмат қилди.

2.4. Тадқиқот методологияси

Мазкур мақолада сифатли таҳлил усуллари асосий методологик ёндашув сифатида танланди. Хусусан, тарихий-институционал ёндашув ёрдамида Ҳиндистонда IT-хизматлар экспорти ва аутсорсингни ривожлантириш жараёнида институтларнинг шаклланиши ва эволюцияси таҳлил қилинади. Шунингдек, қиёсий сиёсат таҳлили (сомпаративе policy analysis) усули орқали Ҳиндистон ва Ўзбекистон тажрибалари ўзаро солиштирилади. Таҳлил жараёнида миллий инновацион тизим, эндоген ўсиш ва институционал иқтисодиёт назариялари концептуал рамка сифатида қўлланилиб, ҳар бир мамлакатда давлат сиёсатининг мантиқи, механизмлари ва натижалари танқидий баҳоланади. Ушбу методология IT-хизматлар экспортини ривожлантириш бўйича Ўзбекистон учун илмий асосланган ва амалий аҳамиятга эга хулосалар чиқариш имконини беради.

3. Ҳиндистонда IT-аутсорсинг саноатининг шаклланиши

Ҳиндистон Республикасида IT-аутсорсинг саноатининг шаклланиши ва жадал ривожланиши тасодифий жараён эмас, балки узоқ муддатли тарихий шарт-шароитлар, изчил давлат сиёсати ҳамда қулай институционал муҳитнинг уйғунлашуви натижасидир. Ушбу бўлимда мазкур жараённинг асосий босқичлари ва уни белгилаб берган муҳим омиллар таҳлил қилинади.

3.1. Тарихий шарт-шароитлар

Ҳиндистонда IT-аутсорсинг саноатининг ривожланиши 1980–1990 йиллардан бошлаб шакллана бошлаган бўлиб, бу давр мамлакат иқтисодий тарихида муҳим бурилиш нуқтаси ҳисобланади. Ушбу даврга келиб Ҳиндистонда кенг қамровли ва нисбатан арзон техник-муҳандислик таълими тизими мавжуд эди. Хусусан, давлат томонидан ташкил этилган технологик олий ўқув юртлари, жумладан Indian Institutes of Technology (IIT) ва бошқа муҳандислик институтлари ҳар йили минглаб юқори малакали мутахассисларни тайёрлаб бера бошлади. Муҳим жиҳати шундаки, мазкур кадрлар инглиз тилини яхши билиши билан ажралиб турар эди, бу эса уларнинг глобал меҳнат бозорига интеграциясини сезиларли даражада осонлаштирди.

Мазкур инсон капитали Ҳиндистон учун IT-хизматлар ва аутсорсинг соҳасида энг муҳим бошланғич ресурсга айланди. Ромернинг эндоген ўсиш модели нуқтаи назаридан қаралганда, билим ва малакага эга ишчи кучи технологик тараққиётнинг ички драйвери бўлиб хизмат қилди. Айнан ушбу омил Ҳиндистонга дастлаб нисбатан паст технологик мураккабликдаги хизматларни таклиф этиш, кейинчалик эса янада мураккаб ва юқори қўшилган қийматли IT-хизматларга ўтиш имконини берди.

1991 йилда амалга оширилган кенг кўламли иқтисодий либераллаштириш ислохотлари эса Ҳиндистон IT-аутсорсинг саноати ривожига ҳал қилувчи аҳамият касб этди. Ушбу ислохотлар доирасида валюта назорати сезиларли даражада юмшатилади, хорижий инвестициялар учун мавжуд тўсиқлар қисқартирилди ва экспортга йўналтирилган иқтисодий сиёсат устувор йўналиш сифатида белгиланди. Натижада Ҳиндистон компаниялари халқаро бозорга чиқиш, хорижий буюртмачилар билан тўғридан-тўғри шартномалар тузиш ва глобал қиймат занжирларига интеграциялашиш имкониятига эга бўлди.

3.2. Давлат сиёсати ва институционал механизмлар

Ҳиндистонда IT-аутсорсинг саноатининг муваффақиятли шаклланишида давлат сиёсати марказий роль ўйнади. Давлат бозор механизмларини тўлиқ алмаштиришга эмас, балки уларни тўлдирувчи ва рағбатлантирувчи институционал механизмларни яратишга эътибор қаратди.

3.2.1. Инсон капиталига инвестициялар

Ҳиндистон ҳукумати узоқ йиллар давомида техник ва муҳандислик таълимини стратегик устувор йўналиш сифатида молиялаштириб келди. ИИТлар ва бошқа технологик университетлар давлат бюджети ҳисобидан қўллаб-қувватланди, бу эса юқори сифатли таълимни нисбатан арзон нархларда тақдим этиш имконини берди. Натижада хусусий сектор ўз фаолиятини бошлашда ёки кенгайтиришда кадрлар тайёрлаш билан боғлиқ юқори харажатлардан қисман халос бўлди.

Мазкур сиёсат Romer моделида таъкидланган “билим спилловерлари” муаммосини юмшатишга хизмат қилди. Яъни, давлат томонидан субсидияланган таълим тизими орқали яратилган билим ва кўникмалар бутун иқтисодиёт бўйлаб тарқалиб, хусусий IT-компаниялар учун тайёр кадрлар базасини шакллантирди. Бу эса IT-аутсорсинг бозорига кириш тўсиқларини пасайтириб, рақобат муҳитининг кенгайишига олиб келди.

Кўрсаткич	Статистик маълумот	Иқтисодий аҳамияти (Romer модели билан боғлиқлиги)
Йиллик муҳандислик битирувчилари сони	≈ 1–1.2 млн киши / йил	Катта ҳажмдаги билим ва кўникмалар иқтисодиёт бўйлаб тарқалади (knowledgre spillover)
Муҳандислик ОТМлари сони	≈ 3 500+ муҳандислик коллежи	Билим ишлаб чиқариш марказларининг кенг тармоғи
Политехника институтлари	≈ 3 400+	Амалий кўникмаларга эга ўрта даражадаги техник кадрлар оқими

ИТ, НИТ, III битирувчилари улуши	<5% умумий битирувчилардан	Элита билимлар + оммавий таълим комбинацияси
ИИТларда ўринлар сони (10 йилда)	65 000 → 135 000	Давлат инвестицияси орқали билим ишлаб чиқариш ҳажми ошди
1 ИТ талабаси учун давлат харажати	₹10–15 лакҳ (4 йил)	Таълимнинг катта қисми субсидияланган
Талаба–ўқитувчи нисбати (ИИТ)	1:6 – 1:8	Юқори сифатли инсон капитали
Битирувчилар учун ўқиш нархи	Реал харажатга нисбатан анча паст	Хусусий сектор кадр тайёрлаш харажатларидан қисман озод бўлади

Жадвал 1. Ҳиндистон ИТ-хизматлари экспортини жаҳон бозорига интеграция қилиш йўлидаги муҳим статистик маълумотлар ва уларнинг Иқтисодий аҳамияти.

3.2.2. Экспортга йўналтирилган инфратузилма

Ҳиндистон ИТ-аутсорсинг саноатида давлат томонидан яратилган энг муҳим институционал механизмлардан бири Software Technology Parks of India (СТПИ) дастури ҳисобланади. Ушбу дастур доирасида ИТ-компаниялар учун махсус инфратузилма, жумладан юқори тезликдаги интернет тармоқлари, замонавий офис майдонлари ҳамда экспорт фаолиятини енгиллаштирувчи божхона ва валюта тартиботлари тақдим этилди.

Бундан ташқари, STPI резидентларига солиқ имтиёзлари ва бюрократик жараёнларни соддалаштириш орқали қўшимча рағбатлар яратилди. Миллий инновацион тизим модели нуқтаи назаридан қаралганда, STPI каби тузилмалар “қўллаб-қувватловчи ташкилотлар” вазифасини бажариб, давлат сиёсати билан хусусий сектор манфаатларини самарали тарзда боғлаб берди. Натижада ИТ-компаниялар ўз ресурсларини асосан ишлаб чиқариш ва экспорт фаолиятига йўналтириш имконига эга бўлди.

3.2.3. Интеллектуал мулк ва ҳуқуқий муҳит

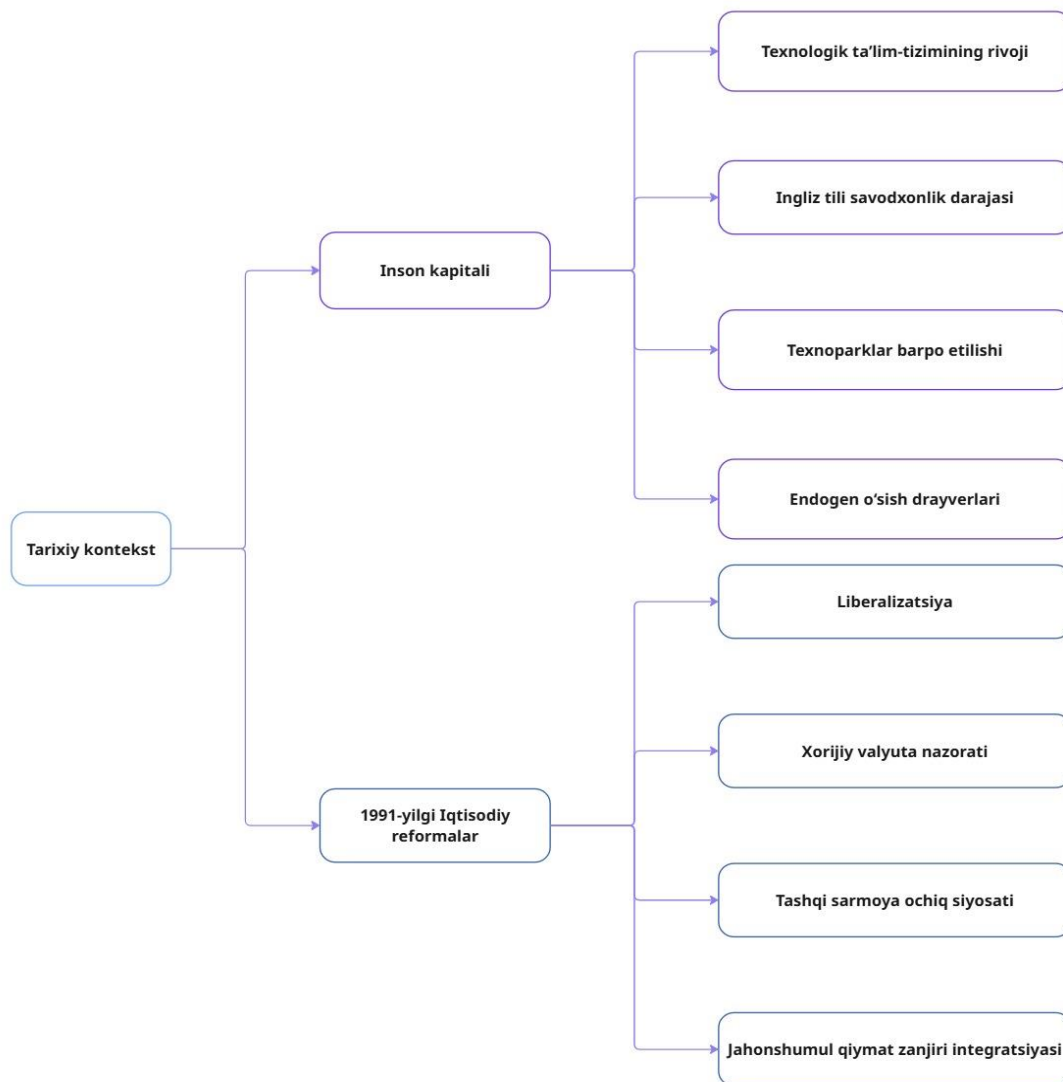
Ҳиндистонда ИТ-аутсорсинг саноатининг ривожланиши билан параллел равишда ҳуқуқий ва институционал муҳит ҳам босқичма-босқич такомиллаштирилди. Мамлакат халқаро савдо ва инвестиция талабларига мос равишда интеллектуал мулк ҳуқуқларини тартибга солувчи қонунчиликни янгилади ва халқаро битимларга қўшилди. Бу хорижий буюртмачилар учун ҳуқуқий аниқлик ва нисбий ишонч муҳитини яратди.

Шу билан бирга, амалиётда интеллектуал мулк ҳуқуқларининг ҳимояси ҳар доим ҳам мукамал даражада ишламаган. Бироқ ИТ-аутсорсинг хизматларининг ўзига хос хусусияти шундан иборат эдики, асосий рисклар кўпинча батафсил шартномалар, корпоратив стандартлар ва узоқ муддатли ҳамкорлик механизмлари орқали бошқарилди. Douglass North институционал ёндашуви нуқтаи назаридан, ушбу ҳолат расмий институтлар тўлиқ мукамал бўлмаган тақдирда ҳам функционал институтлар иқтисодий фаолиятни таъминлаши мумкинлигини кўрсатади.

3.2.4. Глобал бозорга интеграция

Ҳиндистон давлат сиёсатининг муҳим жиҳатларидан бири ИТ-компанияларни бевосита экспортга йўналтиришдан иборат бўлди. Ички бозор чекланганлиги шароитида

давлат экспортни асосий ўсиш манбаи сифатида кўрди ва компанияларни АҚШ ҳамда Европа Иттифоқи бозорларига чиқишга фаол рағбатлантирди. Хорижий буюртмачилар билан ишлаш тажрибаси Ҳиндистон фирмаларига глобал сифат стандартлари, лойиҳа бошқаруви усуллари ва корпоратив бошқарув амалиётларини тезкор ўзлаштириш имконини берди.

Расм 2. Ҳиндистон ИТ-хизматлари экспортини жаҳон бозорига интеграция қилиш бўйича тарихий изоҳотлар схемаси

Натижада Ҳиндистон ИТ-компаниялари нафақат арзон ишчи кучи асосидаги аутсорсинг марказлари сифатида, балки мураккаб технологик ечимларни тақдим этувчи глобал хизмат кўрсатувчилар сифатида шакллана бошлади. Бу жараён мамлакатнинг жаҳон ИТ-хизматлар бозоридаги мавқеини мустаҳкамлаб, узоқ муддатли институционал устунликларни яратди.

4. Ҳиндистон тажрибасининг чекловлари ва муаммолари

Ҳиндистон Республикасида ИТ-хизматлар экспорти ва аутсорсинг соҳасида эришилган ютуқларга қарамай, мазкур моделни мутлақ универсал ёки муаммосиз деб

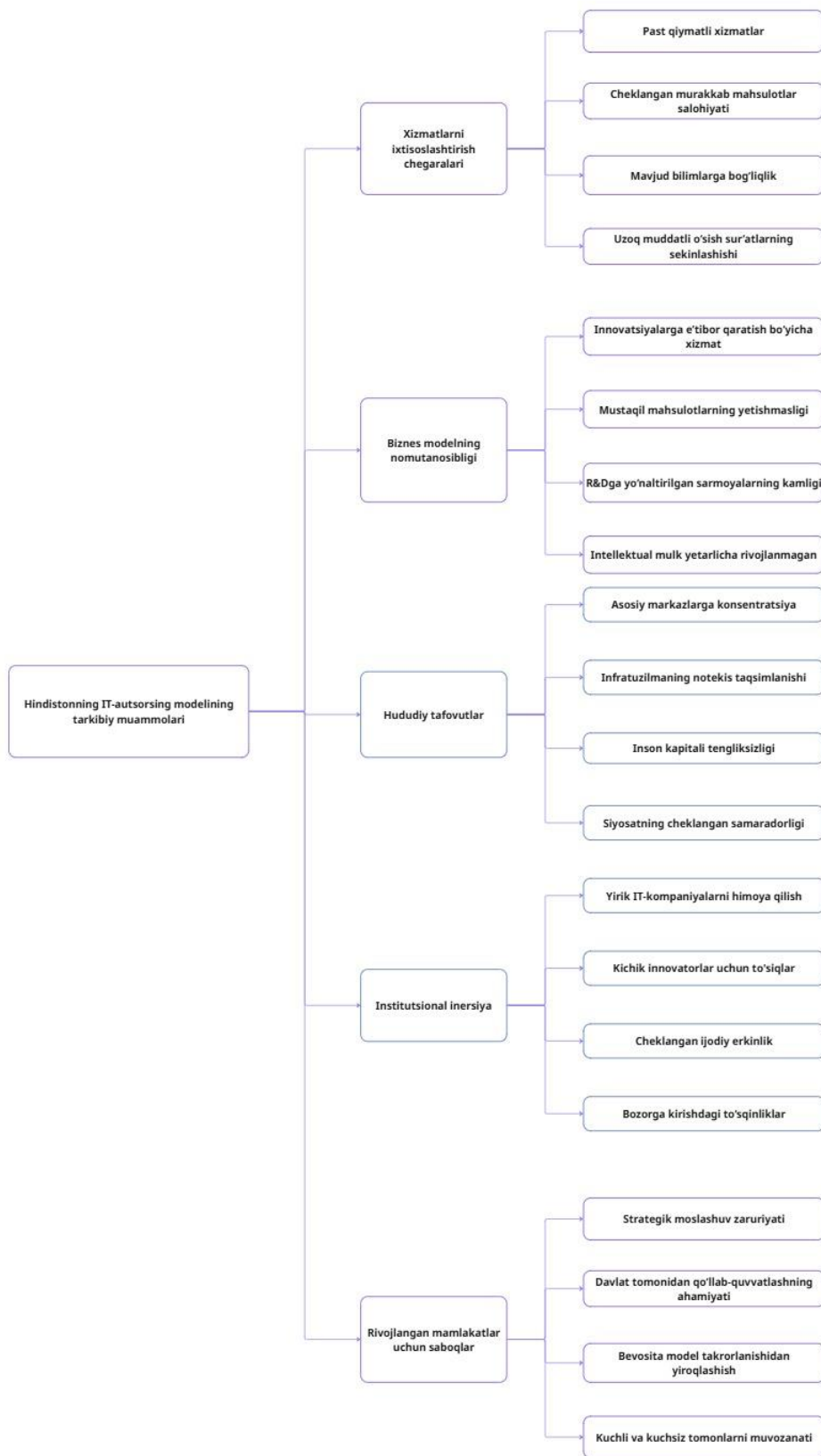
баҳолаш мумкин эмас. Вақт ўтиши билан ушбу ривожланиш моделининг бир қатор таркибий ва институционал чекловлари юзага чиқди. Ушбу чекловлар узоқ муддатли иқтисодий барқарорлик ва технологик янгилиниш суръатларига салбий таъсир кўрсатиш эҳтимолига эга бўлиб, уларни илмий нуқтаи назардан таҳлил қилиш муҳим аҳамият касб этади.

Биринчидан, Ҳиндистон IT-аутсорсинг модели узоқ вақт давомида нисбатан паст қўшилган қийматга эга хизматларга ҳаддан ташқари ихтисослашиб қолди. Дастлаб ушбу стратегия мамлакатга тезкор валюта тушумларини таъминлаш ва глобал бозорга кириш имконини берган бўлса-да, вақт ўтиши билан мураккаб технологик маҳсулотлар ва инновацион ечимлар яратиш салоҳиятини чеклай бошлади. Эндоген ўсиш назарияси нуқтаи назаридан қаралганда, бундай ихтисослашув билим ва технология ишлаб чиқаришдан кўра, мавжуд билимлардан фойдаланишга таянади, бу эса узоқ муддатли ўсиш суръатларининг секинлашувига олиб келиши мумкин.

Иккинчидан, Ҳиндистон IT секторида ички инновациялар ва мустақил маҳсулотлар яратишдан кўра, хизмат кўрсатишга йўналтирилган бизнес моделлари устунлик қилди. Кўплаб компаниялар хорижий буюртмачиларнинг техник топшириқларини бажаришга ихтисослашиб, ўз бренди ва интеллектуал мулкига асосланган маҳсулотларни ишлаб чиқишга етарли даражада сармоя киритмади. Бу ҳолат Миллий инновацион тизим модели нуқтаи назаридан, илмий-тадқиқот фаолияти ва тижоратлаштириш ўртасидаги боғланишнинг етарли даражада ривожланмаганини кўрсатади.

Учинчидан, IT-аутсорсинг саноатининг ҳудудий жиҳатдан нотекис ривожланиши муҳим институционал муаммо сифатида намоён бўлди. Асосий иқтисодий ва технологик фаоллик Бенгалуру, Hyderabad, Pune ва Chennai каби йирик шаҳарларда жамланган бўлиб, мамлакатнинг бошқа ҳудудлари ушбу жараёндан нисбатан четда қолди. Натижада ҳудудлар ўртасидаги иқтисодий тафовутлар кучайди, инфратузилма ва инсон капитали нотекис тақсимланди. Бу ҳолат давлат сиёсатининг ҳудудий мувозанатни таъминлаш борасидаги чекланган самарадорлигини кўрсатади.

Тўртинчидан, вақт ўтиши билан институционал инертсия ва йирик IT-компанияларни билвосита ҳимоя қилиш тенденциялари кучая бошлади. Дастлаб инновацияларни рағбатлантиришга қаратилган айрим сиёсат чораларининг йирик ва етук компаниялар фойдасига ишлай бошлаши кичик ва ўрта инновацион фирмалар учун бозорга кириш тўсиқларини оширди. Douglass North таъкидлаганидек, агар институтлар иқтисодиётда “ижодий вайронкорлик” жараёнини чекласа ва мавжуд тузилмаларни сақлаб қолишга хизмат қилса, иқтисодий ўсиш суръатлари секинлашади. Ҳиндистон IT секторида айнан шундай ҳолатнинг аста-секин шаклланиб бораётгани кузатилмоқда.

Расм 3. Ҳиндистон IT-хизматлари экспортини жаҳон бозорига интеграция қилиш йўлидаги таркибий муаммолар ва тўсиқлари

5. Ўзбекистон ва Ҳиндистон: қиёсий таҳлил

Ҳиндистоннинг IT-хизматлар экспорти ва аутсорсинг соҳасидаги тажрибаси Ўзбекистон учун муҳим қиёсий материал ҳисобланади. Бироқ икки мамлакат ўртасидаги демографик, институционал ва иқтисодий фарқлар Ҳиндистон моделини тўлиқ ва механик тарзда кўчириш имконини бермайди. Шу сабабли қиёсий таҳлил асосида умумий қонуниятлар ва мослаштирилиши мумкин бўлган элементларни аниқлаш илмий ва амалий жиҳатдан долзарбдир.

5.1. Инсон капитали

Ўзбекистонда демографик жиҳатдан ёш аҳоли улушининг юқорилиги узоқ муддатли иқтисодий ривожланиш учун муҳим салоҳият яратади. Бироқ IT соҳасида кадрлар тайёрлаш сифати, таълим дастурларининг халқаро стандартларга мослиги ва миқёси жиҳатидан мамлакат Ҳиндистондан сезиларли даражада ортда қолмоқда. Ҳиндистонда муҳандислик ва ахборот технологиялари таълими тизими ўн йилликлар давомида шаклланган бўлиб, у глобал IT бозори талабларига мослашган инсон капиталини етказиб берди.

Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистон учун Ҳиндистон тажрибасини тўғридан-тўғри нусхалаш эмас, балки техник таълимга йўналтирилган мақсадли ва сифатга асосланган субсидияларни жорий этиш мақсадга мувофиқдир. Эндоген ўсиш назариясига кўра, айнан инсон капиталига киритилган инвестициялар билим ишлаб чиқариш ва технологик тараққиётнинг асосий манбаи ҳисобланади. Демак, Ўзбекистонда IT-таълимни кенгайтириш билан бирга, унинг мазмунини чуқурлаштириш ва амалий йўналтирилганлигини кучайтириш устувор вазифа бўлиши лозим.

5.2. Институционал муҳит

Ўзбекистонда иқтисодиётнинг кўплаб соҳаларида давлатнинг фаол ва кучли иштироки сақланиб қолмоқда. Миллий инновацион тизим (NIS) модели нуқтаи назаридан бундай ҳолат муҳим имкониятларни яратиши мумкин, чунки давлат инфратузилма, таълим ва стратегик тармоқларга сармоя киритиш орқали инновацион ривожланишни тезлаштириш салоҳиятига эга.

Бироқ Douglass North институционал ёндашуви асосида қаралганда, давлатнинг ортиқча аралашуви ва тартибга солиш механизмларининг мураккаблиги транзакция харажатларини ошириши ва хусусий сектор фаоллигини чеклаши мумкин. Ҳиндистон тажрибаси шуни кўрсатадики, нисбатан мослашувчан ва экспортга йўналтирилган институционал муҳит IT-аутсорсинг секторининг тез ривожланишида муҳим роль ўйнаган. Шу боис Ўзбекистон учун асосий вазифа - давлатнинг стратегик қўллаб-қувватловчи роли билан бозор механизмларининг эркинлигини мувозанатлаштиришдан иборат.

5.3. Глобал интеграция

Ҳиндистон тажрибаси IT-аутсорсинг ва IT-хизматлар экспорти соҳасида ички бозор ҳажми етарли бўлмаган шароитда глобал бозорга фаол интеграция ҳал қилувчи омил эканини яққол намоён этади. АҚШ ва Европа бозорларига йўналтирилган экспорт стратегияси Ҳиндистонга технологик стандартлар, менежмент амалиётлари ва халқаро тажрибани тез ўзлаштириш имконини берди.

Ўзбекистон учун ҳам IT-соҳани ривожлантиришда экспортни асосий ўсиш драйвери сифатида кўриш зарур. Бироқ битта ёки икки асосий бозорга ҳаддан ташқари боғланиб қолиш ташқи шоклар ва сиёсий-иқтисодий хатарларни кучайтиради. Шу сабабли экспорт бозорларини диверсификация қилиш, минтақавий ва глобал шерикликларни кенгайтириш ҳамда халқаро қиймат занжирларига босқичма-босқич интеграция қилиш муҳим стратегик вазифа ҳисобланади.

6. Ўзбекистон учун амалий сабоқлар ва тавсиялар

Ҳиндистоннинг IT-хизматлар экспорти ва аутсорсинг соҳасидаги тажрибаси Ўзбекистон учун тайёр андоза эмас, балки мослаштирилиши мумкин бўлган институционал ва сиёсий ёндашувлар мажмуасидир. Мазкур бўлимда ўрганилган назарий моделлар (миллий инновацион тизим, эндоген ўсиш ва институционал иқтисодиёт) асосида Ўзбекистон шароитида амалий аҳамиятга эга бўлган асосий сабоқлар ва тавсиялар шакллантирилади.

6.1. Инсон капиталини стратегик субсидиялаш

Ўзбекистонда IT соҳасини ривожлантиришда инсон капиталига йўналтирилган давлат сиёсати умумий ва фрагментар ёндашувдан стратегик ва мақсадли субсидиялаш моделига ўтиши лозим. Ҳиндистон тажрибаси шуни кўрсатадики, экспортга йўналтирилган IT-кўникмалар (дастурий таъминот ишлаб чиқиш, тизимли интеграция, маълумотлар таҳлили, киберхавфсизлик ва булутли технологиялар) устувор йўналиш сифатида белгиланиши муҳимдир.

Ромернинг эндоген ўсиш модели нуқтаи назаридан, билим ва малакага киритилган инвестициялар ижобий ташқи эффектлар (knowledges spillovers) орқали бутун иқтисодиётнинг ўсиш суръатларини тезлаштиради. Шу боис IT-таълимни субсидиялаш фақат таълим муассасалари сонини кўпайтиришга эмас, балки уларнинг экспорт бозорларида талаб юқори бўлган компетенцияларни шакллантириш қобилиятига қаратилиши зарур.

6.2. Қўллаб-қувватловчи институтларни кучайтириш

Миллий инновацион тизим модели доирасида IT Park, технопарклар ва инкубация марказлари билимлар оқимини мувофиқлаштирувчи ва инновацияларни тижоратлаштирувчи асосий институтлар ҳисобланади. Ўзбекистонда ушбу тузилмалар фаолиятини фақат ички экотизим билан чеклаб қўймасдан, уларни глобал инновацион ва ишлаб чиқариш тармоқлари билан фаол интеграциялаш муҳимдир.

Хусусан, IT Park резидентлари учун халқаро буюртмачилар билан тўғридан-тўғри алоқаларни ривожлантириш, хорижий компаниялар билан қўшма лойиҳаларни қўллаб-қувватлаш ва халқаро сертификация тизимларига чиқишни рағбатлантириш институционал самарадорликни оширади. Бу ёндашув Ҳиндистондаги Software Technology Parks of India (STPI) тажрибасига маълум даражада мос келади.

6.3. Экспортни масштаблаш ва глобал бозорга чиқиш

IT-хизматлар экспортининг асосий устунлиги -маҳсулотни чексиз миқдорда паст чегаравий харажат билан такрор ишлаб чиқариш имкониятидир. Бу хусусият Romer моделида таъкидланган масштаб эффектлари ва узоқ муддатли ўсиш механизмлари билан бевосита боғлиқдир. Ўзбекистон учун асосий вазифа -маҳаллий IT-компанияларни

глобал бозорга чиқиш жараёнида қўллаб-қувватлаш ва уларнинг халқаро миқёсда тез кенгайишига шароит яратишдан иборат.

Бунда давлат сиёсати экспортни рағбатлантирувчи молиявий инструментлар, маркетинг ва репутатсион қўллаб-қувватлаш ҳамда ташқи бозорларда ҳуқуқий ва институционал тўсиқларни камайтиришга қаратилиши лозим. Шу билан бирга, экспорт географиясини диверсификация қилиш орқали ташқи хатарларни камайтириш муҳим аҳамият касб этади.

6.4. Институционал мослашувчанлик ва рақобат муҳитини сақлаш

Douglass North таъкидлаганидек, институтлар иқтисодий агентларнинг хатти-ҳаракатларини рағбатлантирувчи ёки чекловчи “ўйин қоидалари”ни белгилайди. Ўзбекистонда IT соҳасида йирик компанияларни сунъий ҳимоя қилиш ёки селектив имтиёзлар бериш қисқа муддатда барқарорликни таъминлагандек кўринса-да, узоқ муддатда инновацион рақобатни сусайтириши мумкин.

Шу сабабли институционал сиёсат мослашувчан, очиқ ва рақобатни рағбатлантирувчи бўлиши лозим. Кичик ва ўрта IT-компаниялар учун бозорга кириш шароитларини енгиллаштириш, “иждодий вайронкорлик” жараёнларини чекламаслик ва инновацион ғоялар эркин ривожланишини таъминлаш барқарор ва инклюзив ўсишнинг муҳим омили ҳисобланади.

Йўналиш	Ҳиндистон тажрибаси	Ўзбекистон ҳолати	Тавсия (мослашув)
Инсон капитали	Экспортга йўналтирилган IT-кўникмалар, катта субсидиялар	Умумий IT-таълим, бозор билан боғлиқлик паст	Стратегик йўналтирилган субсидиялар
Институтлар	STPI орқали глобал интеграция	IT Park асосан ички бозорга йўналтирилган	Халқаро лойиҳалар ва сертификация
Экспорт	Кенг кўламли аутсорсинг, паст харажат	Экспорт ҳажми чекланган	Маркетинг ва молиявий қўллаб-қувватлаш
Рақобат муҳити	Юқори рақобат, очиқ бозор	Баъзи селектив имтиёзлар	КОБлар учун очиқ бозор

Жадвал 4. Ҳиндистон ва Ўзбекистон IT-хизматлари экспортини жаҳон бозорига интеграция қилиш йўлидаги тажриба ва тавсиялар жадвали.

7. Хулоса ва илмий натижалар

Ҳиндистон тажрибаси кўрсатадики, IT-хизматлар экспорти ва аутсорсинг соҳасида эришилган муваффақиятнинг асосий омили фақат бозор кучлари ёки арзон ишчи кучи эмас, балки пухта ишлаб чиқилган ва изчил амалга оширилган институционал механизмлардир. Миллий инновацион тизим (NIS) модели, Ромернинг эндоген ўсиш

назарияси ва Douglass Нортҳнинг институционал ёндашуви ушбу жараёни тушунтириш ва таҳлил қилишда самарали аналитик асос бўлиб хизмат қилади.

Таҳлил шуни кўрсатдики, Ҳиндистонда инсон капиталига стратегик сармоя, қўллаб-қувватловчи институтлар (масалан, STPI ва технопарклар), интеллектуал мулкни ҳимоя қилиш тизими ва глобал бозорга интеграция комплекс тизим сифатида ишлаган. Шу билан бирга, вақт ўтиши билан паст қўшилган қийматга ихтисослашув, ҳудудлараро нотекис ривожланиш ва институционал инертсия каби чекловлар ҳам юзага чиққан. Бу ҳолатлар миллий ва ҳудудий сиёсатни мослаштириш, инновацион рақобатни рағбатлантириш ва “ижодий вайронкорлик” жараёнини қўллаб-қувватлаш заруратини кўрсатади.

Ўзбекистон шароитида асосий илмий ва амалий хулоса шундан иборатки, Ҳиндистон моделини тўлиқ кўчириш номутозиб ёндашув бўлади. Аксинча, Ҳиндистон тажрибасининг мантиқини чуқур тушуниш ва уни миллий институтлар, иқтисодий шароит ва демографик хусусиятларга мослаштириш зарур. Шу ёндашув орқали Ўзбекистон ИТ-хизматлар экспортини барқарор, рақобатбардош ва узоқ муддатли иқтисодий ўсиш манбаига айлантириш имкониятига эга бўлади.

Шунингдек, илмий натижа сифатида қуйидагилар ажратиб кўрсатилади:

1. **Назарий тадқиқот натижаси:** Миллий инновацион тизим, эндоген ўсиш ва институционал иқтисодиёт назариялари ИТ-аутсорсинг соҳасида давлат сиёсати самарадорлигини тушунтиришда интегратив методологик асос сифатида самарали эканлиги тасдиқланди.

2. **Амалий тадқиқот натижаси:** Ўзбекистон учун стратегик тавсия -инсон капиталини мақсадли субсидиялаш, қўллаб-қувватловчи институтларни глобал тизимга интеграция қилиш, экспортни масштаблаш ва институционал мослашувчанликни таъминлаш зарурати.

3. **Қиёсий натижа:** Ҳиндистон модели Ўзбекистон учун таянч нуқта бўлиб, кучли ва заиф томонларини ҳисобга олган ҳолда мослаштирилиши лозим, бу эса мамлакат ИТ-экотизимини рақобатбардош ва барқарор қилади.

Натижада, Ҳиндистон тажрибаси Ўзбекистон учун нафақат стратегик тавсиялар, балки илмий методологик база сифатида ҳам қийматга эга бўлиб, ИТ-хизматлар экспортини ривожлантириш ва иқтисодий ўсишни қўллаб-қувватлашда узоқ муддатли йўл харитасини шакллантириш имконини беради.

Фойдаланилган адабиётлар (назарий ва концептуал асос)

1. Romer, P. M. (1986). *Increasing Returns and Long-Run Growth*. *Journal of Political Economy*. Endogen o'sish nazariyasi asosiy manbai.

https://ideas.repec.org/a/eee/respol/v35y2006i5p745-766.html?utm_source

2. Romer, P. M. (1990). *Endogenous Technological Change*. *Journal of Political Economy*. Bilim, innovatsiyalar va iqtisodiy o'sish bog'liqligi.

https://en.wikipedia.org/wiki/Endogenous_growth_theory?utm_source

3. North, D. C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press. Institutsional mexanizmlar nazariyasi.

4. Lundvall, B.-Å. (1992). *National Systems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning*. Pinter Publishers. Milliy innovatsion tizim konsepsiyasi. https://universalpublishings.com/index.php/tsru/article/view/14051?utm_source
5. Nelson, R. R. (1993). *National Innovation Systems: A Comparative Analysis*. Oxford University Press. NIS taqqosiy tahlili. https://universalpublishings.com/index.php/tsru/article/view/14051?utm_source
6. Freeman, C. (1987). *Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan*. Pinter. Innovatsiya siyosati nazariyasi. https://universalpublishings.com/index.php/tsru/article/view/14051?utm_source
7. Sharif, N. (2006). *Emergence and Development of the National Innovation Systems Concept. Research Policy*. NIS rivojlanishi va konsepsiyasi haqida tadqiqot. https://ideas.repec.org/a/eee/respol/v35y2006i5p745-766.html?utm_source
8. Gambal, M., Asatiani, A., & Kotlarsky, J. (2022). *Strategic Innovation Through Outsourcing: A Theoretical Review. The Journal of Strategic Information Systems*. IT-outsorsing nazariy sharhi. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0963868722000142?utm_source
9. Sesay, A. (2025). *Does the national innovation system spur economic growth in BRICS economies? South African Journal of Economic and Management Sciences*. Endogen o'sish va NIS empirik tahlili. https://sajems.org/index.php/sajems/article/view/1647/1017?utm_source
10. Dolfsma, W., & Leydesdorff, L. (2011). *Innovation Systems as Patent Networks: The Netherlands, India and Nanotech*. Innovatsion tizimlarni patent tarmog'i orqali tahlil qilish. https://arxiv.org/abs/1108.0381?utm_source
11. Klimek, P., Hausmann, R., & Thurner, S. (2011). *Empirical Confirmation of Creative Destruction from World Trade Data*. “Ijodiy vayronkorlik” konsepsiyasining global savdo tahlili. https://arxiv.org/abs/1112.2984?utm_source
12. Aghion, P., & Howitt, P. (1990). *A Model of Growth Through Creative Destruction. Econometrica*. Endogen o'sish va innovatsiya.
13. Solow, R. M. (1956). *A Contribution to the Theory of Economic Growth. Quarterly Journal of Economics*. Iqtisodiy o'sish nazariyasining klassik modeli, zamonaviy endogen yondashuv fonini ta'minlaydi. https://rsisinternational.org/journals/ijriss/Digital-Library/volume-9-issue-15/650-659.pdf?utm_source
14. Prahalad, C. K., & Krishnan, M. S. (2008). *The New Age of Innovation: Driving Co-created Value Through Global Networks*. Innovatsiya va global biznes tarmog'i nazariyasi. https://en.wikipedia.org/wiki/The_New_Age_of_Innovation?utm_source
15. Narula, R. (tahr.) (1990s–2000s). *Multinationals and Industrial Competitiveness; Globalization and Technology*. Multinatsional kompaniyalar, texnologiya va innovatsiya siyosati haqida fundamental tadqiqotlar. https://en.wikipedia.org/wiki/Rajneesh_Narula?utm_source
16. OECD (2021). *OECD Innovation Strategy 2021*. Paris: OECD Publishing. Innovatsion siyosat bo'yicha xalqaro strategik manba. https://universalpublishings.com/index.php/tsru/article/view/14051?utm_source
17. World Bank (2019). *World Development Report: The Changing Nature of Work*. Ish kuchi, malaka va innovatsiyalar kontekstida global iqtisod tahlili. https://universalpublishings.com/index.php/tsru/article/view/14051?utm_source